

**UNIVERSITATEA "LUCIAN BLAGA" DIN SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
"ANDREI ȘAGUNA"**

**BISERICA ȘI STATUL BIZANTIN
ÎN TIMPUL DINASTIEI HERACLIZILOR**

Rezumatul tezei de doctorat

**Conducător științific
Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae CHIFĂR**

**Doctorand
Remus Mihai FERARU**

**Sibiu
2012**

Introducere

Relația dintre Biserica creștină și statul bizantin în secolul al VII-lea nu a constituit până acum obiectul unei lucrări de sinteză. Nu există nici un studiu în literatura de specialitate românească care să abordeze politica religioasă a împăraților bizantini din secolul al VII-lea și raporturile dintre puterea temporală și cea spirituală.

Lucrarea noastră are drept obiectiv evocarea relațiilor dintre Biserică și statul bizantin în timpul domniilor împăraților Heraclius (610-641), Constans al II-lea (641-668), Constantin al IV-lea (668-685), Iustinian al II-lea (685-695) și în perioada anarhiei politice cuprinsă între 695 și 717.

Metodele de cercetare care stau la baza elaborării acestei lucrări sunt structuralistă, comparativ-analitică și teologică.

Surse documentare

Cercetarea noastră se bazează în exclusivitate pe analiza izvoarelor literare. Izvoarele utilizate în lucrarea noastră pot fi clasificate în două categorii: izvoare care privesc istoria politică și bisericească și izvoare care privesc exclusiv istoria Bisericii din perioada studiată. În prima categorie de izvoare se încadrează opera lui George Pisidul, *Cronica Pascală* (*Chronicon Paschale*), *Chronographia* lui Teofan Mărturisitorul (care relatează evenimentele cuprinse între 284 și 813) și cronica patriarhului Nichifor al Constantinopolului care prezintă evenimentele cuprinse între anii 602 și 769.

Puținătatea (lipsa) izvoarelor grecești din secolul al VII-lea este compensată într-o anumită măsură de informațiile pe care ni le furnizează scriitorii orientali. Se cuvine să-l menționăm în primul rând pe episcopul armean Sebeos, care a scris în limba armeană, în a doua jumătate a secolului al VII-lea, lucrarea *Istoria lui Heraclie*. Lucrarea episcopului Sebeos ne furnizează informații prețioase despre războaiele împăratului Heraclie cu regele persan Chosroes al II-lea și despre relațiile dintre Biserica armeană și patriarhia Constantinopolului în prima jumătate a secolului al VII-lea. *Cronica universală* a episcopului Ioan de Nikiou ne oferă informații prețioase despre revolta care a dus la căderea împăratului Phocas și venirea pe tronul Bizanțului a împăratului Heraclie, cât și despre situația Egiptului în secolul al VII-lea, până la cucerirea sa de către arabi. *Cronica* lui Mihail Sirianul ne furnizează informații care privesc relațiile dintre Biserica siro-iacobită din Antiohia și Bizanț în prima jumătate a secolului al VII-lea.

În cea de-a doua grupă am inclus izvoarele care privesc exclusiv istoria Bisericii de-a lungul secolului al VII-lea, și anume: o serie de scrieri ale Sfântului Maxim Mărturisitorul, documentele care privesc viața, procesul și martiriul sfinților mărturisitori ai Ortodoxiei din secolul al VII-lea (Sfântul Maxim Mărturisitorul, papa Martin și ucenicii lor), scrisoarea sinodală a patriarhului Sofronie al Ierusalimului, actele sinodului de la Lateran, actele Sinodului al VI-lea

ecumenic de la Constantinopol (680-681), canoanele sinodului Quinisext și *Liber Pontificalis*. Despre evoluția și răspândirea monoenergismului aflăm din corespondența patriarhului Serghie al Constantinopolului cu patriarhul Cyrus al Alexandriei și cu papa Honoriu al Romei. Cele șapte scrisori aparținând celor trei ierarhi, la care se adaugă textul tomosului de unire de la Alexandria, din 3 iunie 633, alcătuiesc dosarul monoenergist.

Stadiul actual al cercetărilor în domeniu

În ciuda numărului redus de izvoare scrise, istoria Bizanțului în secolul al VII-lea a făcut obiectul a numeroase monografii și studii în literatura de specialitate străină. Problematika monotelismului și relațiile dintre Biserică și statul bizantin au fost tratate într-o serie de lucrări de sinteză apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea. Merită să amintim lucrările lui Charles Diehl, fondatorul școlii de bizantinologie franceze, Jules Pargoire, lucrarea de istoria dogmelor a lui J. Tixeront și excelenta sinteză a lui Louis Bréhier și René Aigrain. Cercetătorul J. F. Haldon a consacrat un capitol din valoroasa sa monografie relațiilor dintre Biserică și statul bizantin în secolul al VII-lea. Monotelismul a fost cercetat de către teologul ortodox John Meyendorff. Mai recent, Bernard Sesboué și Joseph Wolinski i-au consacrat crizei monoenergismului și monotelismului un scurt capitol în lucrarea lor de istoria dogmelor. Ultima monografie care i-a fost dedicată monotelismului îi aparține cercetătorului german Friedhelm Winkelmann.

Capitolul I: Situația politico-religioasă a Imperiului Roman în epoca iustiniană

Primul capitol al lucrării prezintă situația politică a Imperiului Roman în timpul urmașilor lui Iustinian I: Iustin al II-lea (565-578), Tiberius al II-lea (578-582) și Mauricius (582-602). Opera istorică a împăratului Iustinian I nu a supraviețuit multă vreme după moartea creatorului ei. În timpul succesorilor lui Iustinian I, Imperiul roman s-a confruntat pe plan intern cu grave probleme de ordin financiar. Dispariția lui Iustinian I a generat la Constantinopol o reacție violentă împotriva absolutismului imperial, dublată de o intensă stare de revoltă a nobilimii din provincii.

Succesorii lui Iustinian I au abandonat politica universalistă de cuceriri promovată de către marele împărat, care a avut consecințe fatale pentru imperiu, mai ales pe plan financiar. Domnia lui Mauricius marchează o primă etapă foarte importantă în procesul de trecere de la Imperiul romano-bizantin la cel propriu-zis bizantin, proces care s-a desăvârșit pe deplin în timpul domniei lui Heraclius. Împăratul Mauricius a întemeiat exarhatele de Ravenna și Cartagina care vor deveni avanposturile puterii bizantine în Occident. În fruntea exarhatului se afla exarhul care concentra în mână sa puterea militară și civilă. Organizarea exarhatelor marchează începutul procesului de militarizare a administrației bizantine și îi furnizează împăratului Heraclie (610-641) modelul pentru constituirea themelor.

Începând de la jumătatea secolului al V-lea și mai ales de-a lungul secolului al VI-lea, problema monofizismului s-a complicat, transformându-se dintr-o problemă cu caracter predominant religios într-una cu caracter etnic și național. Conflictele religioase izbucnite la Ierusalim, Alexandria și Antiohia, cauzate de impunerea deciziilor dogmatice ale sinodului de la Chalkedon, au căpătat caracterul unor adevărate revolte naționale, fiind înăbușite prin intervenția autorităților civile și militare. În realitate, aceste dispute religioase mascau contradicții rasiale și aspirații mai vechi de independență, mai ales în Siria și Egipt, unde populația autohtonă ajunsese treptat la convingerea necesității separării de Bizanț. În provinciile răsăritene ale Imperiului, Palestina, Siria și Egipt, majoritatea populației era monofizită. Monofizismul a fost îmbrățișat mai ales de cele două popoare orientale principale ale Imperiului Bizantin, sirienii și egiptenii, care se opuneau tendinței centralizatoare a Constantinopolului și căutau să se separe, prin aderarea la monofizism, de greci sau *romei*, cum erau numiți aceștia la Constantinopol, începând să graviteze în sfera de influență politică a Asiei.

Datorită refuzului monofiziților de a recunoaște dogma hristologică formulată la Chalkedon în 451 și din dorința lor de a adopta formula monofizită, în privința raportului dintre cele două firi, dumnezeiască și omenească, din persoana Mântuitorului Iisus Hristos, încă de la mijlocul secolului al V-lea și de-a lungul secolului următor, asistăm în Orient la întemeierea *Bisericilor monofizite* sau *vechi orientale*, numite și *necalcedoniene* care s-au separat de marea Biserică a Răsăritului, rupând astfel unitatea creștină în Orient; este vorba despre *Biserica coptă* în Egipt, *Biserica siro-iacobită* în Siria și *Biserica armeană* în Armenia. În opoziție cu Bisericile necalcedoniene, Biserica Ortodoxă care a aprobat dogma calcedoniană și recunoștea autoritatea împăratului bizantin a fost numită și *Biserica melkită* (de la *melek* – *rege, împărat*) sau *Biserica imperială*.

Din momentul separării Bisericilor necalcedoniene de Biserica imperială sau melkită, întreaga politică a împăraților bizantini se va desfășura *pro* sau *contra* sinodului de la Chalkedon. Dorința de a reface unitatea Bisericii va domina politica religioasă a tuturor împăraților din secolele V-VII.

Politica religioasă procalcedoniană inaugurată de către împăratul Iustin I (518-527) a fost continuată cu și mai mult zel de către împăratul Iustinian I (527-565), convins de faptul că unitatea de credință stă la baza unității politice a Imperiului. Principalul obiectiv al politicii religioase a lui Iustinian I l-a constituit împăcarea dintre ortodocși și monofiziți care se bucurau de susținerea și protecția împărătesei Teodora. Însă, împăratul Iustinian I și Sinodul al V-lea ecumenic nu au reușit să refacă unitatea bisericească în Răsărit.

Încă de la începutul domniei sale, împăratul Iustin al II-lea (565-578) a promovat o politică de conciliere față de monofiziți. În 567, Iustin al II-lea a emis un edict de unire între

calcedonieni și monofiziți, cunoscut sub numele de *primul Henotikon*. Însă, marea majoritate a monofiziților a refuzat unirea cu calcedonienii respingând *Henotikon*-ul lui Iustin al II-lea. În 571, Iustin al II-lea a promulgat un al doilea *Henotikon*. Întrucât al doilea *Henotikon* sprijinea implicit Sinodul de la Chalkedon, el nu a fost acceptat de către o parte a clerului monofizit și de către marea masă a credincioșilor monofiziți. Iustin al II-lea a renunțat la eforturile sale de reconciliere cu monofiziții dezlănțuind o prigoană împotriva acestora. Majoritatea episcopilor monofiziți au fost obligați să accepte edictul de unire, iar cei care l-au respins au fost exilați sau întemnițați.

Urcarea pe tron a lui Tiberius al II-lea (578-582) a coincis cu relaxarea politicii imperiale față de monofiziți. În ciuda opoziției patriarhului Eutihie al Constantinopolului (577-582), Tiberius al II-lea a recunoscut existența a două Biserici separate: Biserica melkită și Biserica monofizită.

Succesorul lui Tiberius al II-lea, împăratul Mauricius (582-602), s-a străduit de-a lungul întregii sale domnii să întărească unitatea religioasă în jurul Chalkedonului.

Istoria Bisericii copte din Egipt debutează în 451, odată cu depunerea patriarhului Dioscor, un adept al monofizismului lui Eutihie, care a refuzat să recunoască hotărârile sinodului de la Chalkedon. Cele trei sferturi de secol care vor urma au fost dominate de disputele religioase dintre calcedonieni și monofiziți, care vor lupta cu îndârjire pentru stăpânirea scaunului patriarhal al Alexandriei.

În secolul al VI-lea, Egiptul a devenit un adevărat „bastion al monofizismului”; aici s-au refugiat liderii monofiziților din întregul Orient (mai ales din Siria și Palestina) – cum ar fi Sever de Antiohia, episcopul Iulian din Halicarnas și episcopul Filoxene de Mabboug – care au fugit din calea persecuțiilor dezlănțuite împotriva lor de către împăratul Iustin I. Prezența liderilor monofiziți în Egipt a contribuit la întărirea în provincie a frontului teologic necalcedonian. După 518, în interiorul grupării monofizite din Egipt a izbucnit *disputa aftartodochetă* ai cărei protagoniști au fost cei doi lideri monofiziți, Sever de Antiohia și Iulian de Halicarnas. Această dispută a marcat începutul scindării frontului teologic monofizit în două grupări rivale: *Severienii* sau *Teodosienii* (după numele patriarhului Teodosie al Alexandriei, ales de monofiziți în 535) și *Iulianiștii*, numiți ulterior și *Gaianiți* (după Gaianos, primul lor episcop ales în 535).

În Siria monofizismul avea adepți fanatici, mai ales în rândul monahilor. Patriarhul Sever al Antiohiei (512-518) a reușit să pună bazele unei ierarhii monofizite în Siria. În ciuda măsurilor dure luate de către Iustinian I împotriva monofiziților după 536, monofizismul s-a menținut grație sprijinului acordat de către împărăteasa Teodora, protecția episcopilor și călugărilor monofiziți exilați în capitala Imperiului. Iacob Baradaï a creat o nouă ierarhie monofizită în Siria. De la numele său, partizanii săi s-au numit *iacobiți*. În cinstea lui Biserica

siriană se numește *iacobită*, iar data întemeierii ei a fost stabilită în 543, când Iacob Baradai a fost hirotonit episcop. Primul patriarh al Bisericii iacobite a fost monahul Sergiu de Tella, hirotonit în 557 de către prietenul său Iacob Baradai. Astfel, în Siria, separarea Bisericii monofizite de Biserica imperială, după 451, urmează o dinamică analogă celei din Egipt, prin instituirea unei ierarhii monofizite autonome, paralelă cu ierarhia clerului melkit.

Disputa teologică izbucnită în 587 între patriarhii iacobiți Damian al Alexandriei (578-604) și Petru al Antiohiei (581-591) a generat o schismă între Bisericele iacobite din Alexandria și Antiohia care s-a încheiat în 616, când succesorul lui Petru, patriarhul iacobit Atanasie I al Antiohiei (593/595-631) a realizat unirea cu Biserica iacobită din Alexandria condusă de patriarhul Anastasie (604-616). Astfel, necalcedonienii aveau o Biserică puternică și bine organizată în Orient.

De-a lungul secolului al VI-lea, Biserica armeană a îmbrățișat monofizismul iulianist, o formă de monofizism mai radical, contracarat de către Sever al Antiohiei. Prin îmbrățișarea monofizismului, Biserica armeană își afirmă particularismul și autonomia față de Constantinopol, încercând să se sustragă de sub tutela politico-religioasă a Bizanțului, care apăra cu îndârjire dogma de la Chalkedon.

Leonțiu din Bizanț (485-543) a sintetizat hristologia ortodoxă postcalcedoniană. În doctrina hristologică, Leonțiu din Bizanț este partizanul Sfântului Chiril al Alexandriei și al formulei hristologice adoptate la sinodul de la Chalkedon. În hristologie, el este creatorul *teoriei enipostazei*. Leonțiu afirmă că natura umană lipsită de un ipostas distinct de ipostasul Logosului este enipostaziată în ipostasul divin, adică ea își are subzistența și existența sa în Logos.

Sever al Antiohiei (465-538) a fost cel mai reprezentativ teolog al partidei anticalcedoniene din secolul al VI-lea. El este moștenitorul și apărătorul hristologiei Sfântului Chiril al Alexandriei. Sever învăța că termenii ipostas, fire și persoană sunt aproape identici. Prin urmare, susținea Sever, Iisus Hristos nu are, ci este o fire. Afirmând o singură natură în Hristos, Sever declară totuși că divinitatea și umanitatea rămân în întregime neschimbate în El. El respinge ideea amestecului firilor în Hristos, vorbind despre un ipostas compus, ca și compoziția dintre trup și suflet.

Pentru Sever, o singură fire implică o singură lucrare a lui Hristos. Citându-l pe Dionisie Pseudo-Areopagitul, care spune că Dumnezeu făcându-Se om ne-a acordat o lucrare nouă, teandrică, Sever mărturisește „o singură fire și o singură ipostasă teandrică, o singură lucrare compusă ca a unuia singur”. Sever al Antiohiei vorbește și de o singură voință. În felul acesta, el a creat premisele unei derivate a eutihianismului, și anume monotelismul.

La începutul secolului al VI-lea exista în provinciile orientale ale Imperiului bizantin o tendință de mijlocire între teologia calcedoniană și cea necalcedoniană, respectiv

anticalcedoniană, care urmărea apropierea dintre calcedonieni și necalcedonieni (monofiziți); această tendință de mediere între teologia calcedoniană și cea necalcedoniană s-a concretizat prin apariția unui nou curent teologic numit *neocalcedonian*. Așadar, *neocalcedonismul* a fost definit „ca o poziție teologică de la începutul secolului al VI-lea care încearcă să unească și să împace formulele aparent ireconciliabile ale Sfântului Chiril și ale Chalkedonului, în sensul lor original”. Printre reprezentanții teologiei neocalcedoniene se numără Nephalius, Ioan Scolasticul (Grammaticus), patriarhul Efrem al Antiohiei (526-544), Leonțiu al Ierusalimului, împăratul Iustinian, călugării sciți, Ioan de Skytopolis (discipol al Sfântului Dionisie Pseudo-Areopagitul), Evloghie al Alexandriei, Pseudo-Pamfil și Teodor de Faran (identificat cu călugărul Teodor de Raithu).

Capitolul al II-lea: Statul bizantin în secolul al VII-lea

Secolul al VII-lea prezintă o importanță excepțională în evoluția organizării statale a Bizanțului. La începutul secolului al VII-lea, Imperiul Bizantin s-a confruntat cu o gravă criză economică, politică și financiară. După detronarea împăratului Mauricius, conducerea Imperiului a fost preluată de către Phocas (602-610), un fost centurion de origine tracă în armata imperială. La 5 octombrie 610, Phocas i-a fost predat lui Heraclie; tiranul a fost decapitat și în aceeași zi, Heraclius, fiul exarhului Cartaginei, a fost încoronat împărat de către patriarhul Sergius al Constantinopolului.

Împăratul Heraclius (610-641) a pus bazele dinastiei Heraclizilor, iar urmașii săi vor conduce Imperiul până în 717. Lui Heraclius i-au succedat Constans al II-lea (641-668), Constantin al IV-lea (668-685), Iustinian al II-lea (685-695), Leontios (695-698), Tiberius al III-lea (698-705), Iustinian al II-lea (705-711) pentru a doua oară, Philippicus Bardanes (711-713), Anastasie al II-lea (713-715) și Teodosius al III-lea (715-717).

Domnia lui Heraclie reprezintă o etapă decisivă în procesul de trecere de la statul universal roman, la imperiul grec medieval, proces care a început încă din timpul domniei lui Mauricius (582-602). Concepția de stat universal era anacronică în noul context istoric existent la începutul secolului al VII-lea. De aceea, se impunea o acțiune de reformare a statului bizantin, care a fost inițiată de Heraclie și desăvârșită de succesorii săi, în condițiile modificărilor teritoriale suferite de Imperiu și a luptei pentru supraviețuire, pe care Constantinopolul o susținea pe două fronturi: la Dunăre, împotriva slavilor, și, în Orient, în fața asaltului arabilor.

Heraclie a renunțat la titulatura imperială latină în favoarea termenului pur grecesc de *basileus*, care a devenit titlul oficial al suveranului bizantin. Încheierea campaniei victorioase împotriva perșilor (629) a coincis cu adoptarea de către împăratul Heraclie a noului titlu imperial: *pistos en Hristo basileus* (*rege care are credință în Hristos*), care a substituit vechiul

titlu tradițional roman de *imperator* (gr. *autokrator*). Începând cu domnia lui Heraclie, titlul de *basileus* a devenit apanajul exclusiv al unicului și universalului împărat al Bizanțului.

Doctrina imperială bizantină este reflectată foarte clar de iconografia monedelor emise de către împăratul Iustinian al II-lea. El este primul împărat care a gravat pe aversul monedelor sale efigia lui Hristos. Tema monarhiei lui Hristos, în calitatea sa de Suveran suprem și Domn al basileului domnitor, este exprimată foarte clar de iconografia celor două tipuri de monede emise de către Iustinian al II-lea. Legenda *servus Christi* („slujitorul lui Hristos”) gravată pe reversul monedelor și atribuită împăratului indică calitatea de *locotenent al lui Hristos* a unicului și universalului basileu bizantin și legitimează autoritatea acestuia pe pământ. Împăratul bizantin guvernează în numele lui Hristos.

La fel ca predecesorii săi păgâni, împăratul bizantin s-a bucurat de privilegiul de a fi întotdeauna victorios. Unul dintre simbolurile victoriei imperiale foarte des întâlnit în iconografia monetară din secolul al VII-lea este crucea, care a devenit la Bizanț atributul esențial al împăraților bizantini. crucea era purtătoarea de biruință. Ea a devenit agentul victoriilor bizantine. Un simbol și totodată un instrument al victoriei imperiale l-a reprezentat icoana «acheiropoiete» („nefăcută de mâna omului”) a lui Hristos care a însoțit armata bizantină în campaniile antipersane din Orient. În egală măsură, în timpul domniei lui Heraclie, imaginea Fecioarei cu Pruncul a devenit echivalentul creștin al Victoriei imperiale.

Administrația centrală a suferit un proces de descentralizare care a făcut-o mai aptă pentru a face față exigențelor momentului. Schimbările survenite în organizarea administrației centrale s-au datorat diminuării teritoriului Imperiului și implantării noului sistem administrativ al themelor.

O transformare importantă apare la nivelul administrației provinciale. Vechea organizare administrativă creată de împărații Dioclețian și Constantin cel Mare a cedat locul unei noi organizări administrative a cărei celulă a fost *thema*. Noua organizare administrativă a Imperiului în *theme* are drept model exarhatele Ravennei și Cartaginei, create la sfârșitul secolului al VI-lea de către Mauricius. Cei mai mulți istorici consideră că Heraclie a pus bazele sistemului administrativ al themelor prin 622, cu puțin timp înainte de declanșarea campaniilor militare contra perșilor. Organizarea administrativă în *theme* a Imperiului a fost desăvârșită de către succesorii lui Heraclie.

Marea originalitate pe care o aducea noua formă de organizare administrativă față de vechiul sistem administrativ din timpul lui Dioclețian și Constantin o constituia concentrarea la nivelul themei a puterii civile și militare, până atunci net distincte, în mâna strategului comandantul militar al themei. Strategul era subordonat direct împăratului.

Heraclie a fost adeptul conceptului de Imperiu universal, pe care l-a moștenit de la predecesorii săi, Constantin cel Mare, Teodosie I și Iustinian I. Această viziune de Imperiu universal a fost împărtășită și de succesorul său, Constant al II-lea.

Începând de la mijlocul secolului al VII-lea, o nouă viziune se va impune, treptat, în ideologia politică bizantină. Bizanțul va abandona politica universalistă, renunțând la pretențiile de hegemonie mondială și va promova o politică realistă, defensivă, cu scopul de a respinge primejdia islamică, care amenința ființa Imperiului și identitatea creștină a cetățenilor săi. Patria și ortodoxia devin două valori esențiale care vor anima populațiile rurale bizantine în lupta împotriva califatului arab. În lupta pentru supraviețuire în fața amenințării islamice, armata bizantină a dobândit un pronunțat caracter popular și național, fiind recrutată din rândurile țăranimii libere din cadrul *themelor*. Noua armată nu se mai află în serviciul politicii expansioniste, dictată de ideea universalistă romană, ci ea duce lupta pentru binele patriei bizantine, identificată acum cu ansamblul comunității creștine. Identificarea națiunii bizantine cu cea creștină constituie suportul unității bizantine și baza ideologiei politice a epocii. De acum înainte, bizantinii se consideră, în mod firesc, „noul popor ales al lui Dumnezeu”, după cum Constantinopolul este pentru locuitorii săi „Noul Ierusalim”. Imperiul Bizantin este sortit să devină apărătorul creștinătății, iar statul și armata bizantină sunt armele Domnului ridicate contra Islamului invadator.

Capitolul al III-lea: Biserica și stat în timpul domniei împăratului Heraclie

În prima jumătate a secolului al VII-lea, scena vieții religioase bizantine era dominată de disputele dintre calcedonieni și nealcedonieni. Persecuțiile sângeroase dezlănțuite de către împăratul Phocas (602-610) împotriva monofiziților și evreilor au fost direct responsabile de prăbușirea stăpânirii bizantine în provinciile orientale ale Imperiului bizantin, sub loviturile perșilor. Invasia persană în Orient a exacerbât ura seculară dintre creștini și evrei, cei din urmă fiind acuzați că le-ar fi acordat ajutor perșilor, pe care îi considerau drept eliberatorii lor se sub jugul stăpânirii bizantine.

Încă din primii ani ai domniei sale, noul împărat Heraclius (610-641) s-a îngrijit de organizarea internă a Bisericii. El a promulgat o serie de noi prin care reglementa sarcinile și efectivele clerului de la catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol. O novelă emisă de către Heraclius în 612, privind catedrala Sfânta Sofia, face distincție între clericii care dețin funcții administrative și slujitorii propriu-ziși ai Bisericii, acordându-le celor dintâi o demnitate care juxtapune de acum înainte rangul lor (citeții, ipodiaconii, diaconii, preoții) și funcția lor (*sincl* care se ocupă de administrație în general, *chartophylax* și notari pentru cancelarie, iconomi și *chartulari* pentru gestiunea bunurilor și proprietăților funciare, *skeuophylax* pentru vistierie și slujirea liturghiei, *ekkdikoi* pentru disciplină și păstrarea ordinii). Pe de altă parte, novela emisă în 612 ne

furnizează informații exacte cu privire la numărul clericilor care slujesc la catedrala Sfânta Sofia. Împăratul constată că un cler numeros grevează resursele bisericilor, din ce în ce mai numeroase, din Constantinopol și că, în particular, novella emisă de Iustinian I în 535 care limita la 525 numărul slujitorilor „Marii Biserici” n-a fost respectată. De aceea, Heraclius a blocat posturile, urmărind prin această măsură să reducă numărul clericilor care slujeau la catedrala Sfânta Sofia la 80 de preoți, 150 de diaconi, 40 de diaconițe, 70 de ipodiaconi, 160 de citeți, 25 de cantori și 75 de ușieri, în total 600 de persoane.

Pentru a degreva vistieria statului de o serie de cheltuieli în folosul Bisericii, patriarhul Serghie a decis că și alți clerici puteau fi angajați la catedrala Sfânta Sofia – peste numărul prestabilit – însă doar cu condiția ca aceștia „să doneze” Marii Biserici o sumă suficient de mare astfel încât prin angajarea lor să nu se creeze deficite financiare, ci dimpotrivă, ea să contribuie la un câștig financiar.

O lege emisă de către Heraclius în 630 (*genikos nomos*) reglementa scoaterea clerului de sub incidența jurisdicției civile. Potrivit prevederilor noii legi, pe viitor doar patriarhul Constantinopolului sau un judecător delegat de către el puteau să judece procesele civile ale clericilor.

Într-un *pragmatikos stypos* adresat patriarhului, împăratul decidea că pe viitor, nici un cleric și nici un laic nu va putea fi repartizat la un orfelinat, la o mănăstire sau la o instituție asemănătoare, aflate în capitală sau în împrejurimile ei și nu va putea primi venituri de acolo fără aprobarea patriarhului. *Genikos nomos* emisă în 630 și *pragmatikos stypos* au marcat începutul unei noi etape în privința relațiilor dintre Biserică și stat, etapă caracterizată de încercarea de emancipare a Bisericii de sub tutela autorității imperiale.

Încă de la începutul domniei sale, împăratul Heraclius s-a confruntat pe plan religios cu două probleme a căror rezolvare se impunea cu stringență: *chestiunea iudeilor*, care profitaseră de disputele izbucnite în orașele Siriei între demele Verzilor și Albaștrilor pentru a se răzvrăti și care, totodată, erau acuzați că au favorizat invazia persană; cea de-a doua problemă care cerea o soluționare rapidă din partea autorităților imperiale era conflictul religios dintre calcedonieni și monofiziți, care amenința unitatea politică a Imperiului.

După ce au pus stăpânire pe Siria, perșii au invadat Palestina care a fost ocupată în scurt timp, cu concursul comunităților iudaice, care percepeau cucerirea persană „ca preludiul sosirii lui Mesia, cât și ca o ocazie de revanșă împotriva «Romanilor»”. Pe măsură ce cucerirea persană făcea progrese, evreii erau suspectați de colaborare cu dușmanii și se aflau în centrul tulburărilor care se propagau în toate cetățile. După înfrângerea perșilor și reinstalarea Sfintei Cruci la Ierusalim, în martie 630, împăratul Heraclius a inițiat represalii împotriva iudeilor, drept pedeapsă pentru colaborarea acestora din urmă cu perșii, cu ocazia cuceririi Ierusalimului, în

614. În 632, Heraclius a decretat botezul forțat al tuturor evreilor din Imperiu, însă decretul său a fost pus în aplicare doar la Cartagina, unde, după spusele Sfântului Maxim Mărturisitorul, au fost botezate câteva zeci de mii de suflete în ziua Rusaliilor. Fără îndoială că decizia lui Heraclie de convertire forțată a iudeilor la creștinism prin botez s-a datorat colaboraționismului evreilor cu perșii, în perioada ocupației persane a provinciilor răsăritene ale Bizanțului. Totodată, această decizie a împăratului a răspuns dorinței sale de a întări coeziunea Imperiului, prin unificarea religioasă a supușilor săi.

În decursul luptelor cu perșii (622-628), împăratul Heraclius a constatat totala lipsă de loialitate a populației din provinciile orientale, majoritar monofizită, față de bizantini, considerați dușmanii monofizismului. De aceea, Heraclius a inaugurat o politică religioasă al cărei principal obiectiv era reconcilierea calcedonienilor cu necalcedonienii, în particular cu monofiziții care trăiau în Egipt, Siria, Palestina și Armenia. În promovarea politicii sale religioase, împăratul bizantin a beneficiat de sprijinul patriarhului Serghie al Constantinopolului, care a conceput formulele de compromis dogmatic cu ajutorul cărora Heraclius nădăjduia să-i câștige pe necalcedonieni de partea Bisericii imperiale.

Încercările împăratului Heraclius de a reface unitatea Bisericii răsăritene prin reconcilierea Bisericii imperiale cu Bisericile monofizite din Orient au contribuit la nașterea ereziei monotelite. Din punct de vedere teologic, monotelismul a apărut în istorie ca o prelungire a ereziei monofizite sau ca o formă de compromis cu monofizismul. Originile monotelismului și monoenergismului trebuie căutate în doctrina apolinaristă formulată în secolul al IV-lea de către Apolinarie din Laodiceea. Acesta din urmă mărturisea că în Mântuitorul Iisus Hristos nu există decât o singură fire, și în consecință o singură voință naturală și o singură lucrare. Pe de altă parte, monotelismul își are rădăcinile în monofizismul lui Sever al Antiohiei, cel mai important teolog anticalcedonian din secolul al VI-lea. Accentuând unitatea lui Hristos pe baza formulei Sfântului Chiril al Alexandriei „o singură fire întrupată a lui Dumnezeu-Cuvântul”, Sever din Antiohia susținea și „o singură lucrare în Hristos”. În secolul al VI-lea și la începutul secolului al VII-lea, teologia creștină s-a cristalizat în două direcții: o direcție calcedoniană sau ortodoxă, cealaltă necalcedoniană. Încă de la începutul secolului al VI-lea, în regiunile orientale ale Imperiului bizantin exista o tendință de mediere între teologia calcedoniană și cea necalcedoniană, care urmărea apropierea dintre calcedonieni și necalcedonieni (monofiziți). Astfel, s-a ajuns la concluzia că pe acest teren de întâlnire a celor două direcții teologice, unde printre monofiziți existau persoane care agreeau doctrina formulată la Chalkedon, iar printre calcedonieni existau militanți ai împăcării cu necalcedonienii, trebuie căutată nașterea monotelismului și monoenergismului.

Patriarhul Serghie al Constantinopolului a conceput monoenergismul ca o formulă de împăcare între monofizism și diofizismul calcedonian. Către 617/618, Serghie i-a adresat o scrisoare lui Gheorghe Arsas, liderul grupării monofizite a paulianiștilor din Alexandria Egiptului, rugându-l să-i trimită texte în care se vorbește despre *o unică lucrare în Hristos*. Puțin mai târziu, probabil înainte de 622, patriarhul Serghie i-a trimis o scrisoare episcopului Teodor de Pharan (în ținutul Sinaiului din Arabia), prin intermediul monofizitului Serghie Macaronas, episcop de Arsinoe (în Egipt). Această scrisoare era însoțită de pretinsa scriere (*libellus*) a patriarhului Mina al Constantinopolului (536-552) adresată papei Vigiliu (537-555), declarată apocrifă de către Părinții sinodali întruniți în cadrul Sinodului al VI-lea ecumenic de la Constantinopol. Patriarhul Serghie l-a rugat pe Teodor de Pharan să se pronunțe cu privire la doctrina despre *o singură lucrare și o singură voință* în Hristos, formulată în scrierea patriarhului Mina. Episcopul Teodor de Pharan a aprobat această doctrină, îmbrățișând-o fără ezitare. În 622, patriarhul Serghie i-a scris armeanului Pavel cel Orb din Theodosiopolis (Garin în Armenia), conducătorul monofiziților acephali din insula Cipru, cu scopul de a-l aduce în Biserica oficială prin mijlocirea monoenergismului. În 626, patriarhul Serghie i-a adresat o scrisoare episcopului Cyrus de Phasis, în care, la rugămintea acestuia, i-a scris despre doctrinele cu privire la o singură lucrare și respectiv două lucrări în Hristos.

Patriarhul Serghie i-a împărtășit doctrina monoenergistă împăratului Heraclius, sugerându-i că monofiziții ar putea fi readuși în Biserica oficială pe temeiul afirmării unei singure lucrări în Hristos. În 622/623, împăratul Heraclie s-a întâlnit la Theodosiopolis (în Armenia) cu Pavel cel Orb, conducătorul partidei monofiziților acephali din insula Cipru. În ciuda insistențelor sale, cât și ale patriarhului Serghie, Heraclius nu l-a putut convinge pe Pavel cel Orb să accepte unirea monofiziților din insula Cipru cu Biserica imperială. În 626, pe când se afla în provincia Lazica, împăratul Heraclius s-a întâlnit cu episcopul Cyrus de Phasis care a fost câștigat pentru doctrina monoenergistă. Cu ocazia unei vizite făcute la Edessa (628/629), împăratul Heraclie a demarat tratativele de unire religioasă cu iacobiții sirieni. În 629/630, Heraclius a purtat negocieri la Mabboug (Hierapolis) în Siria cu patriarhul iacobit Atanasie I Camelarius și alți 12 episcopi iacobiți. După 12 zile de discuții, patriarhul Atanasie și episcopii săi au refuzat să intre în comuniune cu împăratul bizantin, a cărui mărturisire de credință a fost suspectată de nestorianism. În replică, Heraclius a declanșat o persecuție împotriva iacobiților, încercând să le impună cu forța unirea cu Biserica oficială pe baza doctrinei monoenergiste.

În Egipt, împăratul Heraclius nu a întârziat să pună în aplicare planul său de unire a monofiziților cu Biserica imperială pe baza doctrinei monoenergiste. În 630/631, el l-a numit patriarh al Alexandriei pe episcopul Cyrus de Phasis, care aderase la doctrina monoenergistă în urma discuțiilor cu Heraclius din provincia Lazica (626) și la insistențele patriarhului Serghie.

Îndată după instalarea sa pe scaunul patriarhal al Alexandriei, Cyrus a pus în practică politica ecleziastică unionistă a Constantinopolului. La 3 iunie 633, patriarhul Cyrus a reușit să realizeze unirea unei fracțiuni a teodosienilor (monofiziții moderați) cu Biserica melkită calcedoniană, pe baza formulei despre *o singură lucrare în Hristos*; cu această ocazie a fost semnat un *acord de unire* care cuprindea 9 capitole. În capitolul al VII-lea este expusă în mod clar doctrina monoenergistă. Se pare că unirea din 633 «n-a depășit porțile Alexandriei»; totodată ea a produs o profundă dezbinare în rândul necalcedonienilor și mai cu seamă printre calcedonieni.

Cel dintâi care a protestat împotriva monoenergismului a fost monahul palestinian Sofronie, aflat pe atunci în Alexandria. El l-a implorat pe patriarhul Cyrus al Alexandriei să nu publice *acordul de unire* care proclama monoenergismul. După aceea, Sfântul Sofronie a venit la Constantinopol ca să-l avertizeze pe patriarhul Serghie cu privire la doctrina greșită care se ascundea în spatele formulei monoenergiste. Sfântul Sofronie susținea că trebuie neapărat să se admită două «lucrări» în Hristos și nu una, lucrarea situându-se la nivelul firilor (naturilor) și nu la nivelul persoanei Mântuitorului. Aceste obiecții ale venerabilului monah palestinian au fost reținute parțial în cadrul lucrărilor «sinodul permanent» convocat la Constantinopol de către patriarhul Serghie; cu această ocazie (august 633) a fost emis un decret dogmatic sinodal (*psephos*) care recomanda să nu se mai vorbească despre una sau două lucrări în Hristos, ci despre un singur subiect-operant, Hristos, în lucrările fiecărei naturi. În plus, *Psephos*-ul excludea posibilitatea existenței a două voințe contradictorii în Hristos, anticipând astfel monotelismul hristologic.

Spre sfârșitul anului 633 sau mai probabil la începutul lui 634, Sfântul Sofronie a fost ales patriarh al Ierusalimului (634-638). Îndată ce patriarhul Serghie a aflat de investirea Sfântului Sofronie în funcția de patriarh al „Cetății Sfinte” a înțeles că acesta era pierdut definitiv pentru cauza monoenergismului. De aceea, Serghie a căutat să-l câștige de partea sa pe papa Honoriu (625-638). În acest sens, patriarhul Constantinopolului i-a adresat o scrisoare papei prin care îl informa, printre altele, despre unirea teodosienilor cu Biserica imperială de la Alexandria (iunie 633) și despre protestul Sfântului Sofronie împotriva formulei monoenergiste. Manipulând cu abilitate speculațiile teologice ale Părinților răsăriteni, patriarhul Serghie l-a făcut pe papă să creadă că, învățând despre două lucrări în Hristos, se ajunge să se înțeleagă că există și două voințe, ceea ce ar duce la concluzia că una și aceeași persoană, adică Hristos, poate acționa cu o voință contradictorie.

În același an (634), papa Honoriu i-a răspuns patriarhului Serghie. În scrisoarea adresată lui Serghie, papa Honoriu interzice să se vorbească despre una sau două lucrări în Hristos – formule a căror utilizare generează dificultăți teologice – și recomandă să se mărturisească *o*

singură voință în Hristos. Astfel el acreditează în răspunsul său, fără să vrea, *monotelismul, ca rezultată a monoenergismului*.

Îndată după instalarea sa pe scaunul patriarhal al Ierusalimului (la începutul anului 634), Sfântul Sofronie a trimis o scrisoare sinodală, cunoscută sub numele de *Sinodikon*, patriarhului Serghie al Constantinopolului, papei Honoriu și tuturor celorlalți patriarhi și episcopi ai pentarhiei. *Sinodikon*-ul reprezintă prima reacție ortodoxă împotriva monoenergismului. Sfântul Sofronie evidențiază unitatea persoanei Mântuitorului și dualitatea naturilor în Hristos. În gândirea sa, dualitatea naturilor implică dualitatea lucrărilor în Hristos, fiecare natură avându-și propria sa lucrare naturală.

Răspunsul Constantinopolului la scrisoarea sinodală a Sfântului Sofronie l-a constituit publicarea, în septembrie-octombrie 638, a decretului imperial *Ekthesis*. Autorul decretului a fost patriarhul Serghie, fapt confirmat de către însuși împăratul Heraclius, într-o scrisoare pe care acesta i-a trimis-o la începutul anului 641 papei Ioan al IV-lea. Decretul *Ekthesis* interzicea folosirea expresiilor *o lucrare* sau *două lucrări* în Hristos. În continuare se afirmă că Unul și Același Hristos lucrează cele dumnezeiești și cele omenești. Orice lucrare, fie dumnezeiască, fie omenească trebuie să fie atribuită Singurului Cuvânt întrupat. În consecință, *Ekthesis*-ul cerea să fie mărturisită *o singură voință* în Hristos.

În noiembrie 638, patriarhul Serghie a convocat un sinod la Constantinopol care a aprobat *Ekthesis*-ul, declarându-l conform cu învățătura apostolică. În Orient, decretul *Ekthesis* a fost acceptat de către majoritatea episcopatului. El a fost semnat de către patriarhii Macedonie al Antiohiei și Cyrus al Alexandriei. De asemenea, decretul *Ekthesis* a fost acceptat fără rezerve de către episcopul monotelit Serghie de Ioppe, care a ocupat scaunul patriarhal al Ierusalimului după moartea Sfântului Sofronie (638).

Papa Honoriu murise la 12 octombrie 638, fără să știe de existența *Ekthesis*-ului. Papa Severin, succesorul papei Honoriu, a condamnat monotelismul în cadrul unui conciliu roman pe care l-a convocat probabil la scurt timp după instalarea sa oficială pe scaunul pontifical (mai 640). Papa Ioan al IV-lea (640-642), succesorul papei Severin, a respins decretul *Ekthesis*, condamnând erezia monotelită.

Având ca scop „să dezamorseze” criza monoenergismului, decretul *Ekthesis* o va lansa pe cea a monotelismului. În 638, miza disputei nu mai era, la fel ca douăzeci de ani mai devreme, aceea de a-i ralia pe monofiziți la Biserica imperială, ci de a stabili pacea în tabăra calcedonienilor, între dioenergetici și monoenergetici. Prețul împăcării între cele două grupări urma să fie monotelismul.

Capitolul al IV-lea: Biserică și stat în timpul domniei împăratului Constans al II-lea

În a doua sa fază, disputa monotelită a interferat cu o criză dinastică și cu o mare instabilitate politică. La scurt timp după moartea patriarhului Serghie, Pyrrhus a fost ales patriarh al Constantinopolului (20 decembrie 638 – 29 septembrie 641). Patriarhul Pyrrhus era monotelit. Îndată după instalarea sa pe scaunul patriarhal, Pyrrhus a convocat un sinod la Constantinopol. Cu această ocazie, el a emis un decret dogmatic sinodal prin care aproba *Ekthesis*-ul. În 639, patriarhul Pyrrhus a compus o scrisoare enciclică în care predica monotelismul și poruncește credincioșilor să accepte decretul *Ekthesis*.

La moartea sa (11 februarie 641), împăratul Heraclius a lăsat moștenire – prin testament – cărmuirea imperiului celor doi fii ai săi: Constantin al III-lea (28 de ani) și Heracleonas (15 ani). Domnia lui Constantin al III-lea a fost marcată de renunțarea temporară la politica religioasă a împăratului Heraclie. Noul împărat era ostil monotelismului. El l-a depus de pe scaunul patriarhal al Constantinopolului pe patriarhul Pyrrhus (martie 641), sperând astfel să înlăture monotelismul. După moartea lui Constantin al III-lea (25 mai 641), Heracleonas a rămas singurul suveran al Imperiului bizantin. În realitate, mama sa Martina a preluat conducerea Imperiului, exilându-i pe cei mai de seamă partizani ai lui Constantin al III-lea. Patriarhul Pyrrhus, care trăise în exil în timpul domniei lui Constantin al III-lea, a fost reinstalat pe scaunul patriarhal al Constantinopolului.

La sfârșitul lui septembrie 641, Heracleonas și mama sa Martina au fost înlăturați de la putere. În 29 septembrie 641, patriarhul Pyrrhus a fost îndepărtat pentru a doua oară de pe scaunul patriarhal, ca urmare a amestecului său în luptele pentru tron; el s-a refugiat în Africa de nord. Tronul imperial va fi ocupat de către Constans al II-lea (641-668), fiul lui Constantin al III-lea. Succesorul patriarhului Pyrrhus a fost Pavel al II-lea (641-653) care era monotelit la fel ca și predecesorii săi. La Roma, după moartea papei Ioan al IV-lea (12 octombrie 642) a fost ales papă Teodor (642-649), un grec originar din Ierusalim.

În 642, patriarhul Pavel al Constantinopolului i-a trimis papei Teodor o scrisoare sinodală în care el mărturisește credința ortodoxă. În această scrisoare nu se făcea nici o referire la decretul *Ekthesis* sau la erezia monotelită. În scrisoarea adresată lui Pavel al II-lea prin 642/643, papa Teodor a aprobat conținutul scrisorii sinodale a patriarhului. Totodată, papa și-a manifestat dezaprobarea pentru decretul *Ekthesis* și a refuzat să-l recunoască pe Pavel ca patriarh legitim, câtă vreme (cât timp) Pyrrhus n-a fost depus de către un sinod. Teodor afirmă că, curtea imperială a comis o ilegalitate în cazul depunerii lui Pyrrhus, care s-a săvârșit fără știrea și implicarea sinodului. De aceea, papa a cerut depunerea canonică a lui Pyrrhus. Pe de altă parte, papa Teodor a protestat împotriva epitetului de *sanctissimus* („prea sfânt”) atribuit (aplicat) lui

Pyrrhus, deși el a părăsit scaunul patriarhal și este răspunzător de erezie. Papa Teodor nu a primit nici un răspuns de la Constantinopol cu privire la chestiunea pe care a adus-o în discuție.

Între timp, evenimente importante au avut loc în Africa, în grupurile de emigranți palestinieni însuflețite de către Sfântul Maxim Mărturisitorul care era discipolul patriarhului Sofronie al Ierusalimului. Ca urmare a cuceririi Siriei, Palestinei și Egiptului de către arabi, mulți călugări, preoți și probabil chiar și episcopi s-au refugiat în Africa de nord care a devenit centrul de rezistență ortodoxă împotriva monotelismului susținut de patriarhia Constantinopolului. În scurt timp, Maxim Mărturisitorul a devenit liderul opoziției ortodoxe și cel mai remarcabil teolog al epocii sale.

În jurul anului 634, Sfântul Maxim Mărturisitorul s-a implicat cu râvnă în controversele monotelite. Începând de acum, viața sa se confundă cu istoria ereziei monotelite pe care el a descoperit-o destul de târziu. După moartea mentorului său Sofronie al Ierusalimului (638), Maxim Mărturisitorul va începe lupta împotriva monotelismului.

În 645, la Cartagina, Sfântul Maxim Mărturisitorul a avut o dispută teologică publică pe tema monotelismului cu fostul patriarh Pyrrhus al Constantinopolului, în prezența exarhului Africii, Grigorie și a mai multor episcopi. Sfântul Maxim pleacă de la premisa că cele două firi (naturi) ale Mântuitorului Iisus Hristos implică neapărat două voințe și două lucrări: o voință dumnezeiască și o voință omenească, o lucrare dumnezeiască și o lucrare omenească. Voința și lucrarea sunt proprietăți esențiale ale fiecărei naturi a Mântuitorului. Prin unirea lor într-un singur ipostas, fiecare fire (natură) își păstrează aceste proprietăți, voința și lucrarea lor naturală, în mod neamestecat și neschimbat. Monoteiții la fel ca monoenergeticii nu au reușit să înțeleagă sensul unirii ipostatice. Ei afirmă că voința și lucrarea aparțin ipostasului și nu naturii. Sfântul Maxim demonstrează cu argumente logice, patristice și scripturistice, că voința aparține primordial și ontologic naturii și doar în al doilea rând persoanei sau ipostasului.

Sfântul Maxim dezvoltă pe larg teoria *voinței naturale* și a *voinței deliberative* la om în general și apoi în omul din Hristos. El afirmă că voința naturală (*thelema physikon*) este puterea care năzuiește spre ceea ce există potrivit naturii. Voința este ceva care nu se învață, fiindcă omul voiește din fire. În afară de voința naturală, există și o *voință deliberativă* (*thelema proairetikon*), în legătură cu lucrurile care stau în puterea noastră. Voința naturală este o simplă dorință rațională și vitală, pe când voința deliberativă este o sinteză de dorință, deliberare și judecată. Potrivit lui Maxim Mărturisitorul, Iisus Hristos nu poate avea o voință deliberativă, ci are două voințe naturale corespunzătoare celor două naturi ale Sale.

În discuția cu Pyrrhus de la Cartagina, Sfântul Maxim Mărturisitorul condamnă monoenergismul, pornind de la aceleași concepte ca și în cazul voințelor, și anume: 1. Firea postulează lucrarea; 2. În Hristos au fost două lucrări inerente celor două firi. În mod consecvent,

monoteliții erau și monoenergeți deoarece ei susțineau existența unei singure lucrări sau energii în Hristos, afirmând că lucrarea aparține persoanei și nu naturii. Acest raționament greșit rezulta din confuzia pe care monoenergeții o făceau între natură și persoană. Sfântul Maxim combate această învățătură greșită, arătând că lucrarea aparține ontologic și primordial naturii și numai în al doilea rând persoanei. Cele două lucrări sunt unite și conlucrează asemenea celor două voințe.

În 646, după disputa cu Maxim Mărturisitorul de la Cartagina, patriarhul Pyrrhus a ajuns la Roma și i-a înmânat papei Teodor o mărturisire de credință în care el se lepăda de monotelism. De aceea, papa l-a recunoscut pe Pyrrhus drept patriarh legitim. La rândul său, Sfântul Maxim Mărturisitorul a venit la Roma unde va rămâne până în 653/655. La îndemnul Sfântului Maxim, episcopii din Numidia, Byzacene, Mauretania și Africa Proconsulară au organizat sinoade în mai multe orașe nord-africane. Sinoadele africane au condamnat monotelismul și *Ekthesis*-ul împăratului Heraclie, pronunțându-se în favoarea diotelismului. La începutul anului 646, sinodali africani au adresat scrisori patriarhului Pavel, pentru a-l îndemna să revină la credința formulată de către cele cinci sinoade ecumenice, împăratului Constans al II-lea, pentru a-i cere anularea *Ekthesis*-ului și papei Teodor, pentru a-l informa despre măsurile luate de aceste sinoade. Episcopii africani l-au rugat pe papă să-și folosească autoritatea pentru a-l determina pe patriarhul Pavel al Constantinopolului să renunțe la erezie. Sinoadele africane au ajutat mult partida ortodoxă însă nu au contribuit deloc la încheierea disputei monotelite.

Paralel cu acțiunile antimonotelite ale Sfântului Maxim Mărturisitorul, în Africa se profilau revolte împotriva regimului de la Constantinopol. Opoziția față de puterea imperială bizantină nu a întârziat să ia o turnură politică extrem de primejdioasă. Exarhul Africii de Nord, Grigorie, având sprijinul populației nord-africane și a triburilor maure vecine, s-a răzvrătit și s-a proclamat împărat, probabil cu intenția de a restabili Imperiul Roman de Apus desființat în 476. Însă, uzurpatorul Grigorie a murit în lupta de la Sufetula împotriva arabilor (647), iar planurile sale au eșuat.

După ce a primit scrisorile episcopilor din Africa, papa Teodor i-a trimis o scrisoare patriarhului Pavel al Constantinopolului (646/647), cerându-i să se lepede de monotelism și să se ralieze la ortodoxie. Pavel i-a răspuns fără întârziere papei, exprimându-și în mod deschis adeziunea la monotelism. La insistențele apocrisariilor romani, patriarhul Constantinopolului s-a decis să-i expună papei ceea ce el înțelege prin expresia o singură voință. Astfel, Pavel afirmă că, deoarece există o singură persoană a lui Hristos, rezultă de aici că există și o singură voință pentru a evita contradicția sau diversitatea voințelor în Hristos și nu pentru a amesteca naturile. Trupul unit cu Cuvântul posedă voință divină, fiind condus și impulsionat de către El, fără elan propriu. Această scrisoare l-a determinat pe papa Teodor să-l excomunică pe patriarhul Pavel, la sfârșitul anului 648 sau la începutul lui 649.

Între timp, prin 647 sau 648, după ce a beneficiat de ospitalitatea papei Teodor, fostul patriarh Pyrrhus a regretat pe neașteptate lepădarea sa de monotelism; influențat de exarhul Ravennei, Platon, Pyrrhus s-a refugiat la Ravenna și i-a scris papei că se întoarce la monotelism. Numaidecât, papa Teodor I-a excomunicat pe Pyrrhus.

Evenimentele care tocmai s-au derulat în Africa de nord au reprezentat un serios avertisment pentru autoritățile bizantine; ele și-au găsit un puternic ecou la Roma, unde se va concentra opoziția față de decretul *Typos*. Împăratul Constans al II-lea și-a dat seama de necesitatea unei reconcilieri religioase între ortodocși și monotești. Pe de altă parte, curtea imperială, înțelegând primejdia unei rupturi de Roma, a considerat că trebuie să se găsească o soluție care să ducă la o împăcare cu papalitatea. Acesta este momentul în care, la recomandarea și cu concursul patriarhului Pavel, împăratul Constans al II-lea a publicat decretul *Typos* (septembrie 648). În esență, decretul *Typos* anula *Ekthesis*-ul împăratului Heraclie și interzicea orice discuție despre una sau două lucrări, respectiv despre una sau două voințe în Hristos. De asemenea, erau prevăzute pedepse foarte aspre pentru toți cei care încălcau prevederile acestui decret.

Typos-ul a fost semnat de către patriarhii din Orient însă n-a fost acceptat de către papalitate. În scurt timp, conflictul dintre Biserica Romei și autoritățile imperiale de la Constantinopol s-a acutizat. Din însărcinarea Romei, apocrisiarii papali de la Constantinopol au respins în mod oficial *Typos*-ul. Ei au fost arestați și exilați. Altarul din capela reședinței lor din Constantinopol – palatul Placidia – a fost demolat.

Biserica Romei a ripostat fără întârziere față de decretul *Typos*. După moartea papei Teodor (14 mai 649) a urcat pe scaunul pontifical papa Martin I (649-655) care fusese apocrisiarul papei Teodor la Constantinopol și cunoștea foarte bine «chestiunea monotelită» și pe protagoniștii săi. La îndemnul Sfântului Maxim Mărturisitorul, papa Martin a convocat sinodul de la Lateran pe care îl pregătise deja papa Teodor. Acest sinod s-a ținut în „Biserica Mântuitorului” din palatul Lateran din Roma, între 5 și 31 octombrie 649; el a avut cinci ședințe care au fost prezidate de către papă. La sinodul de la Lateran au participat 105 episcopi din Italia, Sicilia, Sardinia și Africa de Nord, la care se adaugă câțiva monahi exilați, printre care se afla cu siguranță și Sfântul Maxim Mărturisitorul. Papa Martin a convocat sinodul fără consimțământul împăratului și a încălcat astfel interdicția *Typos*-ului lui Constans al II-lea. Sinodul de la Lateran a fost calificat drept «un conciliu oriental pe teren roman», aflându-se în întregime sub influența teologică greacă. De altfel, acesta este primul conciliu roman ale cărui acte s-au păstrat în două versiuni, greacă și latină. Se pare că textul grec și traducerea latină ar fi opera Sfântului Maxim Mărturisitorul și a călugărilor greci bilingvi care-l însoțeau.

La sinodul de la Lateran au fost elaborate o mărturisire de credință și douăzeci de canoane-anatematisme. Sinodalii au reluat definiția dogmatică de la Chalkedon în care au inserat afirmația

despre cele două voințe și două lucrări unite în persoana unică a lui Hristos, care corespund celor două firi (naturi) ale Mântuitorului. Canonul 18 îi anatemizează ca eretici, pe episcopul Teodor de Pharan, pe patriarhii monotești Cyrus al Alexandriei, Serghie al Constantinopolului și pe succesorii lor Pyrrhus și Pavel, însă nu și pe papa Honoriu; de asemenea sunt anatemizate *Ekthesis*-ul lui Heraclie și *Typos*-ul lui Constans al II-lea.

Actele sinodului de la Lateran au fost acceptate în Apus, însă împăratul bizantin a reacționat cu brutalitate. Un nou exarh, Olimpius este trimis în Italia cu misiunea de a obține adeziunea clerului la *Typos* și de a-l aresta pe papă. Însă, în loc să-și îndeplinească misiunea, Olimpius s-a proclamat cu acordul papei șef politic al Italiei pe care o scotea astfel de sub dominația bizantină (650). Bizanțul nu a luat măsuri împotriva uzurpatorului Olimpius, a cărei rebeliune a fost de scurtă durată, luând sfârșit odată cu moartea inițiatorului ei într-o luptă împotriva arabilor în Sicilia (652).

La 17 iunie 653, noul exarh al Ravennei, Teodor Calliopas a intrat cu armata în Roma și l-a arestat pe papa Martin pe care l-a trimis la Constantinopol. Papa a fost citat în fața senatului (decembrie 653). Procesul său a îmbrăcat un caracter politic. Papa Martin era acuzat de înaltă trădare, pentru că l-a susținut pe exarhul rebel Olimpius. În timpul procesului, papa Martin a încercat să aducă în discuție *Typos*-ul însă nu a fost ascultat de către judecători. El a fost exilat la Chersones în Crimeea (17 martie 654), unde a murit ca martir la 16 septembrie 655. În iunie 654, la trei luni după condamnarea papei Martin, legații papali au obținut aprobarea sfințirii papei Eugeniu I (654-657), fără a recunoaște *Typos*-ul, în schimbul acceptării scrisorii sinodale a patriarhului Petru. În august 654, sub presiunea clerului roman și a poporului, Eugeniu I a respins scrisoarea sinodală monotelită a patriarhului Petru, fiind sfințit fără consimțământul împăratului.

În timpul domniei lui Constans al II-lea, bizantinii s-au străduit să mențină Armenia în sfera de influență a Constantinopolului, încercând să-i împiedice pe prinții armeni să se alieze cu musulmanii. Constans al II-lea a încercat să le impună armenilor unirea religioasă cu grecii. Însă episcopii și prinții armeni întruniți în sinodul de la Dvin (648) și-au pronunțat ferm adeziunea la monofizism. În 653, Constans al II-lea a venit în Armenia și a impus prin forța armatei unirea religioasă dintre greci și armeni. Această unire a fost efemeră și de scurtă durată și nu se știe dacă s-a făcut pe baza monotelismului.

După ce s-a întors din Armenia, Constans al II-lea s-a decis să lichideze opoziția împotriva decretului *Typos*. În 16 mai 655, din ordinul împăratului, a început la Constantinopol primul proces politic al Sfântului Maxim Mărturisitorul și al ucenicilor săi. În audierea de la palatul imperial, Maxim nu a fost acuzat de erezie, ci de lezarea maiestății imperiale. El a fost acuzat că a predat arabilor întregul Răsărit. De asemenea, Maxim a fost învinuit de complicitate la rebeliunea exarhului Grigorie al Africii și de faptul că nu a recunoscut *Typos*-ul lui Constans al II-lea.

După părerea Sfântului Maxim, *Typos*-ul este o imixtiune imperială inacceptabilă în dogmele de credință. Împăratul nu este preot și doar Biserica are autoritatea de a formula, în sinoadele proprii, învățătura de credință. Împăratul este un laic și nu are nici un drept să ia decizii în materie de credință.

La sfârșitul primului proces, Sfântul Maxim Mărturisitorul este exilat la Byzia, în Tracia. Aici Maxim a avut o discuție cu episcopul Teodosie de Cezareea care a încercat să ajungă la o înțelegere cu marele teolog ortodox (august-septembrie 656). Lui Maxim i se cerea să accepte comuniunea cu împăratul și să adere la *Typos*.

În mai-iunie 662, Sfântul Maxim Mărturisitorul și ucenicii săi, Anastasie Monahul și Anastasie Apocrisiarul au fost aduși la Constantinopol unde au fost judecați și anatemizați de un sinod monotelit care i-a predat autorităților civile pentru a fi pedepsiți. După ce au fost mutilați în mod barbar – le-a fost smulsă limba și li s-a tăiat mâna dreaptă – cei trei monahi au fost deportați în Lazica. Sfântul Maxim Mărturisitorul a murit în fortăreața Schemaris, la 13 august 662.

După moartea patriarhului Pavel al II-lea (27 decembrie 653), scaunul patriarhal al Constantinopolului a fost ocupat pentru a doua oară de către Pyrrhus (9 ianuarie 654 – 1 iunie 654) care a reconfirmat *Typos*-ul lui Constans al II-lea.

După moartea lui Pyrrhus, Petru a ajuns patriarh al Constantinopolului (iunie 654 – octombrie 666). La sfârșitul anului 657 sau începutul lui 658, patriarhul Petru a adresat o scrisoare dogmatică papei Vitalian (657-672) în care el propune o formulă de compromis, pe temeiul căreia se ajunge la unire cu apocrisiarii papali. În această scrisoare, Petru afirma că se pot mărturisi atât două voințe și două lucrări în Hristos, datorită deosebirii naturilor în persoana Mântuitorului, cât și o singură voință și o singură lucrare, datorită unității ipostasului lui Hristos. Sfântul Maxim Mărturisitorul a criticat această mărturisire de credință, arătând că patriarhul Petru n-a făcut altceva decât să afirme pozitiv, ceea ce în *Typos* se afirmase negativ.

Lui Petru i-a succedat patriarhul Toma al II-lea (667-669) care n-a mai susținut monotelismul.

Pe fondul nemulțumirilor față de politica sa religioasă, în 663, împăratul Constans al II-lea a părăsit Constantinopolul și s-a stabilit la Syracuza, în Sicilia. El a sprijinit în continuare monotelismul. Printr-un regest imperial emis la 1 martie 666, Constans al II-lea a conferit statutul de autocefalie Arhiepiscopiei de Ravenna. Prin acest privilegiu acordat Arhiepiscopiei Ravennei, Constans al II-lea răsplătea generozitatea acesteia, concretizată în substanțialul ajutor financiar acordat împăratului. În 15 decembrie 668, împăratul Constans al II-lea a fost asasinat la Syracuza.

Capitolul al V-lea: Refacerea unității religioase a Imperiului. Sinodul al VI-lea Ecumenic de la Constantinopol

După moartea împăratului Constans al II-lea, pe tronul Imperiului a urmat fiul acestuia Constantin al IV-lea (668-685), care a restabilit capitala la Constantinopol. Deoarece provinciile orientale (Siria, Palestina și Egiptul) au ajuns sub stăpânirea arabilor, fiind definitiv pierdute pentru Imperiu, împăratul Constantin al IV-lea a înțeles că politica monotelită a predecesorilor săi nu-și mai avea rațiunea de a exista. Așa se explică faptul că Constantin al IV-lea a renunțat să mai sprijine monotelismul, străduindu-se să restabilească pacea bisericească între Roma și Constantinopol.

Patriarhii Ioan al V-lea (669-675) și Constantin I (675-677) n-au mai susținut monotelismul. Poziția patriarhului Teodor I (677-679) a fost nesigură în legătură cu opțiunea sa doctrinară deoarece ceruse împăratului să aprobe ștergerea din diptice a papei Vitalian pentru că acesta din urmă a trecut numele papei Honoriu în dipticele romane. În al doilea său mandat ca patriarh, Teodor I și-a manifestat deschis apartenența la diotelism.

În 12 august 678, împăratul Constans al IV-lea a adresat o scrisoare papei Donus (2 noiembrie 676 – 11 aprilie 678), care însă a ajuns la Roma după moartea sa, fiind primită de către urmașul său, papa Agathon (27 iunie 678 – 10 ianuarie 681). În această scrisoare, împăratul i-a propus papei să trimită la Constantinopol, pentru tratative o delegație formată din cel puțin trei emisari papali, 12 episcopi și arhiepiscopi apuseni și câte un delegat din partea fiecărei mănăstiri grecești din Roma. În scrisoarea adresată papei Agathon, împăratul Constantin al IV-lea menționa că, din criză de timp, nu avea intenția să convoace un sinod general, ci doar o conferință teologică, cu scopul de a restabili pacea și armonia între Biserica Romei și cea a Constantinopolului. Însă sinodul a fost declarat *ecumenic* încă de la prima sa ședință. Împăratul îl asigura pe papă că nu va face uz de autoritatea sa în materie de credință. În locul patriarhului Teodor, care a fost depus din scaunul patriarhal, a fost ales patriarh al Constantinopolului Gheorghe I (decembrie 679 – februarie 686).

Înainte de a trimite delegați la Constantinopol, papa Agathon a ținut un sinod la Roma (martie 680), la care au participat 125 de episcopi apuseni. Sinodalii au condamnat monotelismul în spiritul sinodului de la Lateran din 649. Sinoade similare care au condamnat monotelismul s-au ținut la Milano și la Heathfield (în Anglia).

Sinodul al VI-lea Ecumenic și-a desfășurat lucrările în sala boltită a palatului imperial (*in Trullo*) din Constantinopol, sub președinția împăratului și cu participarea patriarhilor Constantinopolului (Gheorghe I), Antiohiei (Macarie, care joacă rolul de campion al monotelismului) și a reprezentanților patriarhiilor Alexandriei și Ierusalimului. Scaunul papal a trimis patru reprezentanți la sinod: preoții Teodor și Gheorghe, diaconul Ioan, care peste câțiva

ani a ajuns papă sub numele de Ioan al V-lea (685-686) și ipodiatonul Constantin (de asemenea, viitor papă). Sinodul ținut la Roma în primăvara anului 680 și-a trimis proprii săi reprezentanți la lucrările sinodului de la Constantinopol; este vorba despre episcopii: Ioan de Porto, Abundanțiu de Paterno și Ioan de Reggio în Calabria. La sinod au participat 174 de episcopi sau locuitori de episcopi, la care se adaugă un mare număr de călugări mai ales din Roma și Italia de sud. Majoritatea acestor călugări erau greci, probabil refugiați din Orient datorită stăpânirii arabe.

Sinodul al VI-lea ecumenic și-a derulat lucrările în 18 ședințe, din 7 noiembrie 680 până în 16 septembrie 681.

Monotelismul a fost condamnat ca erezie. Sinodul i-a anatemizat pe adepții monotelismului: episcopul Teodor de Pharan, patriarhii Sergius al Constantinopolului și Cyrus al Alexandriei, papa Honorius, patriarhii Pyrrhus, Pavel și Petru ai Constantinopolului, fostul patriarh Macarie al Antiohiei împreună cu discipolii săi, ieromonahii Ștefan și Polychronios. Lista celor condamnați a fost întocmită într-o ordine care dezvăluia rolul pe care l-a avut fiecare la promovarea și susținerea monotelismului.

În ședința a XVIII-a, ținută la 16 septembrie 681, a fost citită, într-o atmosferă festivă, definiția dogmatică a Sinodului al VI-lea ecumenic. Ea recunoaște autoritatea celor cinci sinoade ecumenice anterioare și debutează prin simbolul de credință niceean (325) urmat de cel niceo-constantinopolitan (381). Mărturisirea de credință acceptă scrisoarea papei Agathon și scrisoarea sinodului roman din 680, adresate împăratului, scrisori care sunt declarate în acord cu definiția dogmatică a Sinodului al IV-lea ecumenic de la Chalkedon, cu învățătura hristologică formulată în *Tomos*-ul papei Leon și cu scrisorile sinodale ale Sfântului Chiril împotriva lui Nestorie. Aceste scrieri patristice servesc drept temelie și normă în soluționarea chestiunii monotelismului. În continuare este reprodusă mărturisirea de credință formulată la Chalkedon care proclamă diofizismul. Pornind de la mărturisirea de credință formulată la Chalkedon, se afirmă și se mărturisesc «două voințe» și «două lucrări» în Hristos, unite între ele în chip neamestecat și neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit.

Definiția dogmatică formulată la Sinodul al VI-lea Ecumenic citează ca autorități patristice în sprijinul învățaturii despre cele două voințe și două lucrări în Hristos pe Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Grigorie de Nazians, Sfântul Chiril al Alexandriei, Sfântul Sofronie al Ierusalimului, Sfântul Maxim Mărturisitorul și pe papa Leon I cel Mare. Dintre aceștia, teologia Sfântului Maxim Mărturisitorul stă la temelie mărturisirii de credință formulate la Constantinopol în 681.

Printr-un edict imperial adresat locuitorilor Constantinopolului și publicat la 16 septembrie 681, împăratul Constantin al IV-lea a confirmat deciziile Sinodului al VI-lea ecumenic. De asemenea, papa Leon al II-lea, succesorul papei Agathon, a aprobat actele

sinodului. El a cerut ca actele Sinodului al VI-lea ecumenic să fie traduse în latină și le-a trimis episcopilor occidentali cărora le-a poruncit să accepte deciziile sinodale și să adere la acestea.

Sinodul al VI-lea ecumenic a fost receptat în toate provinciile care făceau parte din Imperiul bizantin la sfârșitul secolului al VII-lea și care recunoșteau hotărârile sinodului al IV-lea ecumenic de la Chalkedon. În provinciile orientale aflate sub stăpânirea arabilor, sinodul al VI-lea ecumenic apărea ca o reeditare și chiar ca o agravare a sinodului de la Chalkedon. După 681, monotelismul mai persistă izolat în Alexandria Egiptului și în cadrul Bisericii maronite.

Pentru prima oară, începând de la domnia împăratului Heraclius, pacea religioasă a fost restabilită în întreaga creștinătate. Până la moartea sa în 685, împăratul Constantin al IV-lea a întreținut relații foarte bune cu scaunul papal. Printr-un edict emis în 682-683, Constantin al IV-lea a abrogat privilegiile arhiepiscopului de Ravenna pe care l-a supus direct papei. Pentru prima oară, începând de la domnia împăratului Heraclie, pacea religioasă a fost restabilită în întreaga creștinătate. Până la moartea sa în 685, împăratul Constantin al IV-lea a întreținut relații foarte bune cu scaunul papal. Printr-un edict emis în 682-683, Constantin al IV-lea a abrogat privilegiile arhiepiscopului de Ravenna pe care l-a supus direct papei. Împăratul a hotărât ca noul arhiepiscop al Ravennei să nu mai fie hirotonit de către episcopii săi sufragani, ci de către papă. Printr-un nou edict imperial emis în 684-685 și adresat papei Benedict al II-lea (684-685), clerului, poporului și armatei din Roma, împăratul decidea ca viitorul papă să fie hirotonit și întronizat îndată după alegerea sa, fără ca această alegere să fie confirmată în prealabil de către împărat. Totodată, împăratul a trimis papei bucle din părul fiilor săi Iustinian și Heraclius, acest gest fiind considerat ca un simbol al adoptării celor doi fii ai lui Constantin al IV-lea de către papa Benedict al II-lea.

Împăratul Constantin al IV-lea Pogonatul a murit în 685 și l-a avut ca succesor pe fiul său Iustinian al II-lea (685-695; 705-711). Încă de la urcarea sa pe tronul imperial, noul împărat s-a declarat apărător al Ortodoxiei și al doctrinei Sinodului al VI-lea ecumenic. În 686, dorind să împiedice falsificarea actelor Sinodului al VI-lea ecumenic, Iustinian al II-lea a decis ca ele să fie revizuite în cadrul unei mari adunări la care au fost invitați să participe atât clericii (apocrisarii papei, patriarhul Constantinopolului, arhiepiscopii și episcopii prezenți în capitală) cât și laicii (membrii senatului, înalții demnitari imperiali, reprezentanții gărzii imperiale, ai demelor urbane și ai armatei themelor). Un exemplar revizuit al actelor sinodului al VI-lea ecumenic a fost trimis la Roma. Această atitudine a lui Iustinian al II-lea era dictată de păstrarea bunelor relații dintre Constantinopol și Roma și de menținerea păcii religioase în întregul Imperiu.

Iustinian al II-lea a urmărit să desăvârșească „opera” Sinodului al VI-lea ecumenic, organizând un nou sinod la Constantinopol în 691/692, cunoscut sub numele de *Sinodul Quinisext* sau *Sinodul Trulan II*, deoarece s-a desfășurat în aceeași sală a palatului imperial (*in trullo*) la fel

ca Sinodul al VI-lea ecumenic. Deoarece la Sinoadele al V-lea și al VI-lea ecumenice nu s-a emis nici un canon care privea disciplina și moralitatea în Biserică, împăratul Iustinian al II-lea a considerat absolut necesară convocarea unui nou sinod care să completeze opera canonică a celor două sinoade ecumenice precedente, de unde și denumirea sa de *Sinodul Quinisext* (= V-VI). Sinodul II Trulan a fost perceput și ca *a doua sesiune* a Sinodului al VI-lea ecumenic.

Iustinian al II-lea a convocat sinodul fără consimțământului papei. Prin convocarea Sinodului Trulan II, împăratul a urmărit să consolideze poziția ortodoxiei calcedoniene amenințată de o întreită primejdie: păgânismul, iudaismul și curentele eretice. La lucrările sinodului au participat efectiv 220 de episcopi sau reprezentanți de episcopi.

Sinodalii au promulgat 102 canoane care vizau întărirea disciplinei bisericești, sporirea moralității clerului și a credincioșilor și reglementarea unor rânduieli de cult. O cercetare atentă a canoanelor emise la Sinodul Quinisext dezvăluie divergențele care există între aceste reguli disciplinare și practicile liturgice ale Bisericii romane. Întrucât Biserica Romei a fost indignată de respingerea unor practici de cult proprii și de reafirmarea egalității dintre scaunele episcopale ale Romei și Constantinopolului (prin canoanele 13, 36, 55, 67), a refuzat să accepte Sinodul Trulan II. Cu timpul însă, acele canoane care nu făceau referire la practicile cultice apusene au fost recunoscute. De pildă, în cadrul disputei iconoclaste, papii au invocat adeseori canonul 82 care prevede ca Mântuitorul să fie reprezentat iconografic în chip omenesc și nu în chip de miel.

Papa Sergius (687-701) a condamnat canoanele care erau în dezacord cu practicile liturgice apusene. Papa Ioan al VII-lea (705-707) a refuzat să se pronunțe cu privire la canoanele Sinodului Quinisext. Iustinian al II-lea a reluat negocierile cu papa Constantin I (708-715), succesorul lui Ioan al VII-lea. În urma discuțiilor de la Nicomedia purtate între împărat și diaconul Grigorie – viitorul papă Grigorie al II-lea (715-731), care făcea parte din suita papei Constantin I – s-a ajuns la un acord în privința canoanelor Sinodului Quinisext, în sensul că împăratul a trebuit să accepte abolirea acelor canoane pe care Roma le socotea inacceptabile. Papii care i-au succedat lui Constantin I au aprobat opera canonică a Sinodului Quinisext în ansamblul ei, cu excepția câtorva canoane care se opuneau practicilor liturgice ale Bisericii romane.

Capitolul al VI-lea: Biserică și stat în perioada anarhiei politice (695-717)

Ca urmare a atmosferei de teroare pe care împăratul Iustinian al II-lea a instaurat-o în Imperiu în timpul celei de-a doua domnii (705-711), el a fost înlăturat de pe tron. Succesorul său a fost împăratul Philippicus Bardanes (711-713). Încă înainte de a-și face intrarea solemnă în Constantinopol, noul împărat și-a declarat în mod deschis adeziunea sa la monotelism. El a cerut să fie înlăturată din palatul imperial o imagine a celui de-al VI-lea Sinod Ecumenic, care fusese executată din ordinul împăratului Constantin al IV-lea cu scopul de a perpetua amintirea acestui

sinod care consfințise victoria ortodoxiei. De asemenea, Philippicus Bardanes a poruncit ca un alt tablou reprezentând adunarea Sinodului al VI-lea Ecumenic să fie îndepărtat de pe bolta porții *Milionului*, din fața palatului imperial și să fie înlocuit cu portretul său și al patriarhului Serghie. Împăratul Philippicus Bardanes și-a găsit numeroși susținători, atât în rândul funcționarilor de la curtea imperială, cât și în rândul înaltului cler bizantin, printre care se numărau episcopii Andrei de Creta și Gherman de Cyzic, care au rămas atașați în secret de învățătura monotelită. Printr-un edict imperial emis în 712 și adresat papei Constantin I, împăratul Philippicus Bardanes a condamnat sinodul al VI-lea ecumenic și a decretat monotelismul ca singura doctrină admisă în tot imperiul. Prin edict a fost reabilitată memoria patriarhului Serghie al Constantinopolului, a papei Honoriu și a tuturor celorlalți monotești care fuseseră condamnați de către Sinodul al VI-lea Ecumenic; numele lor trebuiau să fie reintroduse în diptice și portretele lor urmau să fie reasezate pretutindeni unde ele fuseseră distruse. Exemplarul actelor Sinodului al VI-lea Ecumenic redactat de către diaconul Agathon și păstrat la palatul imperial a fost ars. Tot în anul 712, patriarhul Ioan al VI-lea (712-715) a emis un tomos dogmatic sinodal prin care anatemiza Sinodul al VI-lea Ecumenic.

La Roma, adeziunea fățișă a împăratului la monotelism a fost întâmpinată cu proteste de către cler și populație. Philippicus i-a adresat papei Constantin I o scrisoare care cuprindea o mărturisire de credință de inspirație monotelită, însoțită de edictul imperial și de portretul său. Însă papa și clerul roman au refuzat edictul de credință al lui Philippicus și au respins portretul împăratului eretic. Toate portretele lui Philippicus Bardanes au fost scoase din Biserici și numele său a fost șters din diptice. Astfel, în ajunul mării dispute iconoclaste a izbucnit un conflict între împăratul eretic și papă, apărătorul Ortodoxiei, în care imaginea devenea o armă de luptă și în care părerile celor două grupări adverse se exprimau prin acceptarea sau excluderea anumitor imagini.

După detronarea lui Philippicus Bardanes a fost proclamat împărat Artemius, un funcționar de la palatul imperial, care și-a luat numele de Anastasius al II-lea (713-715). Noul împărat era un adept convins al Ortodoxiei. Prima sa grijă a fost să înlăture monotelismul instituit de către predecesorul său. Cu ocazia încoronării lui Anastasius al II-lea de către patriarhul Ioan al VI-lea (712-715), sinodul al VI-lea ecumenic a fost solemn aclamat de către cler și populație. Tabloul care reprezenta adunarea acestui sinod a fost reasezat în palatul imperial. De asemenea, împăratul Anastasie a poruncit să fie înlăturate de pe bolta *Milionului* imaginea predecesorului său, Philippicus Bardanes și cea a patriarhului monotelit Serghie al Constantinopolului, și a pus să fie înfățișat cel de-al VI-lea sinod ecumenic, alături de celelalte cinci sinoade. Exarhul Italiei, patriciul Scholasticus i-a transmis papei o scrisoare din partea

împăratului care conținea o mărturisire de credință ortodoxă. Imaginile împăratului au fost acceptate cu respect la Roma și numele său a fost inserat în diptice.

Patriarhul Ioan al VI-lea a restabilit relațiile cu Roma. El i-a trimis o scrisoare papei Constantin I în care își cere iertare pentru că în timpul domniei lui Philippicus Bardanes a favorizat monotelismul. Patriarhul și-a recunoscut greșeala, declarându-se ortodox și apărător al învățăturii despre două voințe și două lucrări în Iisus Hristos.

După moartea patriarhului Ioan al VI-lea, pe scaunul patriarhal al Constantinopolului a ajuns fostul episcop al Cyzicului, Gherman (715-730), care între timp se lepădase de monotelism. Noul patriarh a fost sfințit la 11 august 715. În 715 sau 716, patriarhul Gherman a convocat un sinod la Constantinopol care a mărturisit învățătura despre două voințe și două lucrări în Iisus Hristos. Cu această ocazie au fost reînnoite anatemele împotriva patriarhilor monotești ai Constantinopolului și Alexandriei, Serghie, Pyrrhus, Petru, Pavel, Ioan și Cyrus.

Concluzii

La urcarea pe tron a împăratului Heraclie (610), statul bizantin se afla într-o situație critică, fiind măcinat de o profundă criză economică și financiară. Totodată, Imperiul bizantin a suferit importante pierderi teritoriale. În această situație deosebit de dificilă, Biserica s-a substituit structurilor administrative ale statului conducând lupta împotriva slavilor și avarilor. Ca urmare a dizlocării administrației provinciale, cel mai adesea episcopul este cel care conduce cetatea, o administrează și o reprezintă. Domnia împăratului Heraclie (610-641) a marcat începutul procesului de redresare a statului bizantin. Alături de împărat, Biserica, prin reprezentanții săi, s-a implicat activ în viața politică și socială a statului bizantin. De-a lungul întregii sale domnii, împăratul Heraclie a avut parte de o susținere totală și necondiționată din partea patriarhului Serghie.

În timpul domniei lui Constans al II-lea (641-668), conflictul dintre stat și Biserică a atins apogeul. După moartea Sfântului Sofronie al Ierusalimului, discipolul său, Sfântul Maxim Mărturisitorul a devenit liderul opoziției ortodoxe. El s-a angajat într-o luptă deschisă împotriva monotelismului susținut de către stat și de către Biserica imperială din Constantinopol. Decretele *Ekthesis* și *Typos* emise de împărații Heraclius și Constans al II-lea reprezintă o expresie evidentă a cezaropapismului imperial.

Constantin al IV-lea (685-695) a renunțat să mai susțină monotelismul, străduindu-se să restabilească pacea bisericească între Roma și Constantinopol. Împăratul a luat decizia convocării Sinodului al VI-lea ecumenic care a condamnat monotelismul și a reabilitat ortodoxia.

Încă de la urcarea sa pe tronul imperial, Iustinian al II-lea (685-695; 705-711) s-a declarat apărător al Ortodoxiei și al doctrinei Sinodului al VI-lea ecumenic. Biserica a fost un instrument eficace în mâna împăratului. Decizia împăratului de a convoca sinodul II Trulan (691-692) a avut

drept scop reformarea vieții publice prin Biserică, promulgând prin intermediul acesteia un ansamblu de hotărâri a căror repercusiuni în viața civilă a contribuit atât la redresarea moravurilor și la puritatea credinței, cât și la o mai bună funcționare a instituțiilor statului.

Cuvinte cheie: Biserică, statul bizantin, dinastia Heraclizilor, monotelism, monoenergism, politică religioasă, sinod